

buka jonatan, jabuka delišez (u tom se slučaju ime vrste najčešće upotrebljava nesklonjivo). U užim strukama morao bi biti dovoljan i sam naziv vrste. npr. *sandhi, sandarak, kauri*.

IX.

Iz svega iznesenog vidi se:

1) da je grafijski znak za pisanje polusloženica crtica, ali kako crtica kao pravopisni znak donosi različite obavijesti o odnosima riječi koje vezuje, sve sveze riječi koje se pišu crticom nisu polusloženice;

2) da su se polusloženice pojavile u hrvatskom ili srpskom jeziku zahvaljujući tuđem uzorku, i to u stilski obilježenoj upotrebi;

3) da je stvaranje polusloženica, najčešće s tuđim elementom u prvome dijelu, uzelo velikoga maha i tako potisnulo druge, hrvatskom ili srpskom jeziku prirodnije načine izražavanja, pa ih zbog toga treba izbjegavati.

TOČKA KAO PRAVOPISNI ZNAK

Antun Šojat

Pravopisna pravila tek jednim svojim dijelom zasijecaju u jezikoslovnu znanost, tamo gdje pravopis ulazi u područje normativne gramatike i rješava jezične dileme koje proizlaze iz različitih dijalektalnih i inojezičnih utjecaja na književni jezik, odnosno koje zadiru u normiranje standardnog jezika uopće.

U svojoj biti, dakle, pravopisna problematika ponajčešće nije znanstvena problematika – osobine nekoga jezika na svim jezičnim razinama mogu se grafijski fiksirati na veoma različite načine, a da svaki takav način grafijskoga prikaza jezičnih osobina bude funkcionalan. Tako pravopisi različitih naroda na različite načine propisuju bilježenje pojedinih glasova, fonema i prozodema, bilježenje jezičnih osobina na morfonološkoj razini, osobito bilježenje osobina koje u govornom aktu ovise o distribucijskim pravilima i ograničenjima. I na leksičkoj razini različito se tretiraju pojedini slijedovi morfema, u nekim pravopisima pojedini su morfemski nizovi jedna leksička jedinica, jedna riječ, a semantički odgovarajući jezični znakovi u pravopisima drugih jezika određuju se kao dvije, tri ili više riječi. Od pravopisa razlikuju se i propisi o uporabi interpunkcijskih i pravopisnih znakova, o pisanju velikih i malih slova, o rastavljanju riječi na kraju retka itd. itd.

Pravopis kojega jezika konvencija je – zbir dogovorenih ili općeprihvaćenih odredaba koje omogućuju priopćavanje mimo prostornih i vremenskih ograničenja glasovnog prenošenja obavijesti – i ponajčešće je osnovan na tradicionalnom načinu pismenoga bilježenja jezičnih svojstava, na pravopisnoj tradiciji, u nekih naroda staroj i nekoliko stoljeća, u drugih svega nekoliko desetljeća. Veliki narodi rijetko mijenjaju svoj pravopis i tako u velikoj mjeri čuvaju kontinuitet svojega književnog izraza, povezanost s jezičnim i s kulturnim zbivanjima u svojoj prošlosti. Upravo po svojem kontinuitetu pravopis je u mnogih naroda dio njihova kulturnog identiteta, pa je pravopisna tradicija najčešći i najjači čimbenik koji odlučuje o suvremenom ortografskom stanju (usp. npr. engleski, francuski, talijanski, njemački, poljski, mađarski pravopis).

U hrvatskoj se pravopisnoj tradiciji točka kao pravopisni znak upotrebljavala u dva slučaja: da označi skraćivanje riječi i da označi redni broj, pisan arapskim brojkama ili latiničkim velikim slovima – u srpskoj se pravopisnoj praksi točka stavljala samo iza kratica, i to ne redovito (usp. npr. kraćenje tipa 'doktor' *d-r*).

U novosadski je pravopis uvedeno kompromisno rješenje: redni se brojevi označuju točkom samo kad su pisani arapskim znamenkama, ne i kad su zabilježeni rimskim brojkama; kratice pisane malim slovima označuju se točkom, ali ne i onda kad se od riječi kao kratice pišu samo prvo i posljednje slovo ili prvo slovo i kraj riječi. Na taj je način poremećena unutarnja logika i Boranićeva i Belićeva pravopisa, i u označivanju kratica i u označivanju, odnosno neoznačivanju rednih brojeva.

Svojom odredbom da se redni brojevi ne označuju točkom ako se pišu rimskim brojkama novosadski pravopis nije uzeo u obzir čestotu mogućnosti dvostrukoga dešifriranja velikih slova u latiničkim tekstovima: kao zapisa određenoga glasa (odnosno nekih glasova) u jednom morfemu ili kao simbola koji određuje govornu reprodukciju niza morfema sa značenjem nekoga rednoga broja u pojedinim paradigmatičkim oblicima (usp. npr. dvoznačnost zapisa: I GIMNAZIJA JE POČELA RADOM – treba li taj tekst pročitati: *i gimnazija ...* ili: *prva gimnazija ...*?). Očito je da takve dileme sprečavaju nesmetani prienos obavijesti, pa se radi jednoznačnosti grafema u znatnom broju pisanih tekstova u SR Hrvatskoj redni brojevi označuju točkom i kad su zabilježeni rimskim znamenkama, i to ne samo u stručnim publikacijama, gdje svaka obavijest može biti bitna. Jer i u novinskom tekstu nije svejedno označuje li znak I riječ *i* ili riječ *prvi* (odnosno: *prva*, *prvo*, *prvoga*, *prve* itd.), označuju li znakovi VI riječ *vi* ili riječ *šesti* i njezine oblike, znakovi LI, MI riječi *li*, *mi* ili redne brojeve, treba li znak X čitati *iks* ili *deseti*.

O nedostatku te pravopisne odredbe raspravlja se i u stručnom tisku piše već odavno, a i danas se prigovara tomu pravopisnom rješenju i zahtijeva da se izmijeni.¹

Osnovna je zamjerka što se bez opravdana razloga u pisanom tekstu često poništavaju jezične opreke u govornom aktu, premda su se te opreke uzimale kao pretpostavke pravopisnog rješenja. Protivljenja toj pravopisnoj odredbi često se obrazlažu i činjenicom da se pravopisni propisi ne smiju izjednačiti s enigmatikom, pa da se značenje pojedinih grafema ili njihova niza razumijeva tek razmišljanjem ili naknadnim obavijestima.

Slična se ujednačenost u praksi događa i zbog nelogičnosti kraćenja tipa *dr. mr.* bez točke kao oznake kratice, osobito zbog pravopisnoga zahtjeva da se kratae i paradigmatiski oblici takvih riječi. Na taj se naime način te kratice, koje pri glasovnoj reprodukciji zahtijevaju puni oblik riječi, izjednačuju s bilježenjem redovničkih titula tipa *fra, don*, koje i nisu kratice, jer se u govoru nikada ne dešifriraju punom, osnovnom riječju (na primjer, napisani tekst *dra Ivana Ribara* mora se izgovoriti: *doktora Ivana Ribara*, ali *fra Grge Martića* i u govoru je *fra Grge Martića*). U praksi je od toga pravopisnoga zahtjeva ostalo samo sporadično kraćenje paradigmatiskih oblika u singularu (*dra, dru, drom, mra, mru, mrom*, uz običnije kraćenje *dr.* ili *dr, mr.* ili *mr* za sve padežne oblike riječi *doktor* i *magistar*), a množinski se oblici tih riječi nikako ne kratae. I to pravopisno pravilo katkad uzrokuje nejasnoće, odnosno omogućuje da takve kratice zamjenjuju različite riječi (na primjer u kratici *mra* nije jasno označuje li *ona* gen. jd. riječi *magistar* ili nom. jd. riječi *magistra*). Kraćenje paradigmatiskih oblika pojedinih riječi nije potrebno, jer je izuzetak od pravila (u drugim kriticama malim slovima ne vodi se računa o njihovim različitim oblicima), a riječi u kontekstu uvijek jednoznačno određuju i paradigmatiski oblik riječi koja je u pismu skraćena (usp. npr. *1 cm, 2 cm, 5 cm, 3l, 3 hl*; u predavanju *akad. prof. Grge Novaka*, prema tomu jednoznačno se dešifriraju i kratice *dr.* i *sl.*, usp. primjer: *zajedno s akad. prof. dr. Grgom Novakom*).

Predloženim načinom kraćenja akademskih titula (v. t. 1a) izbjegle bi se nelogičnosti poput: *prof. dra, prof. drom, doc. mru, inž. mrom* i sl. U liječničkim i farmaceutskim krugovima i stručnim publikacijama u Hrvatskoj se veoma često kratice njihovih akademskih titula označuju točkom: *dr. med., mr. pharm.* Inženjeri u Hrvatskoj obično pred svojim imenom pišu kraticu *ing.*, a ne *inž.* Na taj se način kratice akademskih titula izjednačuju s kriticom tih titula u najvećem broju zemalja koje se služe latinicom što u suvremenoj razmjeni znanstvenih rasprava i fluktuaciji kadrova nije uvijek nevažno.

¹ Viditi npr. članke u zagrebačkom „Večernjem listu“ *Zbog jedne točke*, 7. VII. 1976. str. 11, i *Ipak s točkom?*, 14. VII. 1976. str. 11.

Način kraćenja mnogih riječi bilježenjem početnoga njihova glasa ili nekoliko početnih glasova najčešće je proizvoljan, ali ako je zabilježen oblik po kontekstu jednoznačan. pravopis nema potrebe da propisima podržava samo jedan način kraćenja, a i nemoguće mu je slijediti praksu. Čestota pojedinih kratica, istina, nameće upravo određeni, a ne neki drugi način kraćenja, ali ako se iz konteksta može jednoznačno dešifrirati, nimalo ne smeta krati li se na primjer *nominativ* grafemom *N* ili grafemima *nom.*, riječ *godina* slovom *g.* ili nizom slova *god.*, riječ *strana* oznakom *s.* ili *str.* itd.

Kratice moraju omogućiti semantičku jednoznačnost poruke fiksirane grafemima. Svejedno je pri tom reproducira li se u govoru niz grafema JAZU kao *jazu* ili kao *jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, ANUBiH kao *anubih* ili kao *akademija nauka i umjetnosti bosne i hercegovine*, TV kao *teve* ili *televizija*; u *SIZ 7* kao *u siz sedam*, *u sizu sedam* ili *u samoupravnoj interesnoj zajednici sedam*, po *ZUR* kao *po zur*, *po zuru* ili *po zakonu o udruženom radu*, iz *SRH* kao *iz srh*, *iz es er ha*, *iz sr hrvatske*, *iz es er hrvatske* ili *iz socijalističke republike hrvatske*.

Uzimajući u obzir mišljenja o točki kao pravopisnom znaku iznesena u nekim stručnim tijelima u SR Hrvatskoj i obrazloženja tih mišljenja, proučavajući uporabu točke kao pravopisnog znaka u suvremenoj praksi na području SR Hrvatske, anketirajući brojne stručnjake u želji da se konačno i u tom dijelu pravopisa izbjegnu nelogičnosti koje uzrokuju suprotstavljanja i nejednake u pisanim tekstovima, i da pravopisna pravila budu što jednostavnija, sa što manje izuzetaka, da se dakle njihova primjena što lakše automatizira, mislim da bi se pravila o točki kao pravopisnom znaku mogla ovako formulirati:

1. a) Iza kratica pisanih malim slovima (i onda ako su na početku rečenice, pa se zbog toga pišu velikim prvim ili jedinim slovom) stavlja se točka:

t. (točka), m. (masculinum), g. (god. (godina), nom. (nominativ), inf. (infinitiv):

-g. (singular), jd. (jednina), pf. (perfekt, perfektivni), impf. (imperpekt, imperfektivni), plpf. (pluskvamperfekt), hs. (hrvatskosrpski, hrvatsko-srpski), sh. (srpskohrvatski, srpsko-hrvatski), rkt. (rimokatolički), stsl. (staroslavenski), sesl. (starocrkvenoslavenski), tzv. (takozvani);

n. d. (navedeno djelo), s. v. (sub voce), v. r. (vlastitom rukom), a. a. (autorski arak), o. g. (ove godine);

dr. (doktor), mr. (magistar), rn. (račun), nr. (numer), no. (numero), dr. med. (doktor medicine), mr. pharm. (magistar farmacije), ing. (inženjer).

Izrazi i tako dalje, na primjer, to jest krata se ovako: itd., npr., tj.

b) Od pravila navedenog u točki a) odstupaju jedinice mjera: m (metar), cm (centimetar), l (litra), hl (hektolitar), a (ar), h (hektar), d, din (dinar).

2. Iza kratica pisanih velikim slovom, velikim slovima ili prvim velikim slovom ne stavlja se točka:

N (nominativ), G (genitiv), O (Oxygenium, kisik), H (Hydrogenium, vodik), J (časopis »Jezik«); JF (»Južnoslavenski filolog«), SL (»Suvremena lingvistika«), DM (Deutsche Mark), MP (mjesto pečata), NB (nota bene), LS (locus sigilli), NN (nomen nescio), CK (Centralni komitet), SKJ (Savez komunista Jugoslavije), SFRJ (Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija), JAZU (Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti), SANU (Srpska akademija nauka i umjetnosti) ZUR (Zakon o udruženom radu), SIZ (Samoupravna interesna zajednica); Bg, Bgd (Beograd), Zg, Zgb (Zagreb).

Paradigmatski oblici riječi tako kraćenih ne označuju se: u NOB, iz JNA, po ZUR, u SIZ, u SRH, u SFRJ, iz UNESCO, iz UNICEF, iz FIFA, po ICI, bio je u SSSR, putuje u SAD.

Neke od takvih kratica u govoru se dekliniraju, kao imenice muškog, srednjeg i ženskog roda (a-deklinacije), a u pismu se mogu tretirati kao vlastita imena:

Avnoj, Skoj, Tanjug, Nama, Siz, Unesko, Fifa, gen. sg. Avnoja, Skoja, Tanjuga, Name, Siza, Uneska, Fife itd.

Bez točke pišu se i kratice tipa ZbNŽO (Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena), HDZb (Hrvatski dijalektološki zbornik); BiH (Bosna i Hercegovina).

Točka se stavlja iza velikih slova kad se krato sve riječi u rečenici: S. F. – S. N.!

3. Iza rednih brojeva stavlja se točka:

1. (prvi, prva, prvo, prvoga, prve itd.), 6. (šesti, šesta, šesto itd.); I. (prvi, prva, prvo itd.), VI. (šesti, šesta, šesto itd.).

Točka kao oznaka rednoga broja zamjenjuje se pravopisnim znakom koji bi se morao pisati iza nje bez razmaka u pismu:

Ivan Ivanović 1. VI. 1912. – 15. X. 1973): O tom se govori u članu VII, ne i u članu X!; Rodio se g. 1915. (v. ELZ, s. v.).

Kad nije važno označuje li znamenku redni ili glavni broj (kao npr. u raznim nabranjima, popisima, bibliografijama, oznakama stranica, paragrafa, poglavlja i sl.) prednost imaju glavni brojevi zabilježeni arapskim brojkama:

XY, *O štokavskim govorima*, Radovi Instituta JAZU, 3, Zagreb, 1957, 40–52; YZ, *O jezičnoj strukturi*, SL, 12, Zagreb, 1973, 28–30; To se nalazi u t. 15 (na str. 124).

O SUVREMENOJ MORFOLOŠKOJ NORMI HRVATSKOGA
JEZIČNOG STANDARDA I O MORFOLOŠKIM ZNAČAJKAMA
STANDARDNE NOVOŠTOKAVŠTINE UOPĆE

Dalibor Brozović

(Nastavak)

Radi se o tom da po priručnicima često nalazimo tvrdnje kako je u jednini muškoga roda A lišen vlastitoga oblika (jer je uvijek jednak s N ili G) i kako su srednjem rodu N-A-V uvijek jednaki, u jednini i množini. Misli se pri tom, naravno, samo na imenice, i za njih su te tvrdnje uglavnom i točne (uz jedinu iznimku imenice *dijete*, kako ćemo vidjeti), ali kako se ta ograda obično u tekstu ispušta, stvara se ipak dojam da se radi o pravilima što vrijede za sustav standardnonovoštokavske deklinacije. Čitatelj takva priručnika naći će dakako na kasnijim stranicama i oblik za A jd. m. r. različit i od N jd. i od G jd. i oblike za A sr. roda različite od N, ali to ne mora značiti da će novi podatak ispraviti u svijesti već stvoren dojam. Zato nije suvišno da se stvari raščiste tako to raščišćavanje nije potrebno za dokazivanje samostalnosti padežâ o kojima govorimo – njihov je status u okviru ukupnosti padežnoga sustava osiguran stanjem u množini i u G-*ě*-deklinaciji – ali potrebno je da svjesno sagledamo sam taj sustav.

U G-a-deklinaciji m. r. A jd. uvijek je jednak ili nominativu ili genitivu jd. prema poznatome kriteriju životnosti (ta kategorija ima i sama u standardnoj novoštokavštini stanovite specifičnosti u usporedbi s drugim slavenskim idiomima).⁵⁸ To znači da u paradigmi ove ili one imenice što pripada toj deklinaciji i nije potrebno u A jd. navoditi konkretnoga oblika, dovoljno je zapravo staviti » = N« ili » = G« i time je imenica već svrstana po kriteriju životnosti,⁵⁹ a u paradigmi neodređenoga pridjeva m. r. dovoljno je staviti » = N ili G«. Drugim riječima, u G-a-deklinaciji kao takvoj nema u jednini nijednoga akuzativnog oblika koji ne bi bio jednak genitivu ili nominativu, bez obzira radi li se o imenici ili neodređenu pridjevu. Ali to pravilo ne vrijedi i za jedinu drugu deklinaciju u kojoj se također mogu naći riječi m. roda, dakle za G-g(a)-deklinaciju. Ili točnije, ne vrijedi za sve deklinacijske riječi m. roda što pripadaju tamo. Naime, osobna zamjenica *on* posjeduje, uz oblike jednake genitivu, i isključivo akuzativni lik *nj*.⁶⁰

⁵⁸ Samo m. r. i samo u jednini, nepostojanje potkategorije osobnosti i još neke druge manje važne osobine.

⁵⁹ Iznimkama su glasovni homonimi kao ¹*rak* (ulovih *raka* = GA) i ²*rak* (imam *rak* = NA), koji nisu i morfološkim homonimima (za ²*rak* moguće je i » = G«, ali stilski obojeno).

⁶⁰ Oblik *nja* također je isključivo za A jd. m. i sr. roda (Maretić ³1963, str. 391-2), ali on pripada samo »klasičnomu« jeziku i u suvremenoj se standardnoj novoštokavštini osjeća zastarjelom (Stevanović, I, str. 309, 312, i T-B, str. 104—5, više *ga* i ne navode). Oblici *nje*ga i *ga* služe ne samo za A jd. nego i za G jd.